

Σύνδεσμος Ορθοδόξων Γυναικών Ευρώπης
Παρνασσού 2, ΤΚ 10561, Αθήνα
Τηλ./FAX:2103245539
www.orthodoxwomeneurope.com
orthodox.women.of.europe@gmail.com

Ομιλίες από την εκδήλωση του Συνδέσμου για την Αγία Φιλοθέη

Πρόλογος

Την Παρασκευή 30 Νοεμβρίου 2012 πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο «Αμαλία» ημερίδα αφιερωμένη στην προσωπικότητα της Αγίας Φιλοθέης, Προστάτιδας του Συνδέσμου μας. Ομιλητές ήταν ο κ. Δημήτριος Γόνης, ομότιμος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, η κ. Ζωή Γκενάκου, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης και η κ. Ναυσικά Πανσελήνου, ομότιμος καθηγήτρια της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών.

Στην εκδήλωση ακούστηκαν ύμνοι προς την Αγία που απέδωσαν θαυμάσια ο κ. Κώστας Ζάβρας, πρωτοψάλτης και δάσκαλος της Βυζαντινής Μουσικής και οι μαθήτριάς του κ. Ιωάννα Γεωργουλέα, μουσικός και η κ. Μαρία Μαργαρίτη, φιλόλογος.

Οι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες ομιλίες μας πρόσφεραν νέες γνώσεις αλλά και μας συγκίνησαν. Στο φυλλάδιο αυτό τις παραθέτουμε τους για όσους δεν μπόρεσαν να παρευρεθούν στην εκδήλωση. Οι ομιλίες είναι επίσης διαθέσιμες στην ιστοσελίδα του Συνδέσμου: www.orthodoxwomeneurope.com

Μέσα από το νέφος των μαρτύρων γυναικών και οσίων της Εκκλησίας μας, ο Σύνδεσμος Ορθοδόξων Γυναικών Ευρώπης επέλεξε ως προστάτιδά του την οσιομάρτυρα Αγία Φιλοθέη την Αθηναία, ως καταγομένη από την πόλι των Αθηνών, όπου και η έδρα του Συνδέσμου μας. Η ζωή και το έργο της Αγίας εμπνέουν και καθορίζουν και τους ιδικούς μας σκοπούς. Είναι γνωστό ότι η σεβαστή αρχόντισσα των Αθηνών αφιέρωσε όλη τη ζωή της στον Χριστό και την Εκκλησία Του και αγκάλιασε με το πολύπλευρο έργο της όλες τις γυναίκες της Αθήνας που κατέφυγαν στην προστασία της. Και ο Σύνδεσμός μας προσπαθεί από τότε που ιδρύθηκε να μιμείται το ζήλο της για τη διάδοση των αληθειών της Ορθοδόξου πίστεως, όχι μόνο μεταξύ των μελών του αλλά σε επικοινωνία και με άλλες ορθόδοξες χριστιανές γυναίκες κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο. Ζητούμε πάντοτε το έλεός της και προσευχόμεθα να μας καθοδηγεί και να αναπληρώνει με την προστασία της τις δικές μας ελλείψεις.

Βιογραφικά για την Οσία Φιλοθέη (περίπου 1522-1589)

του Δημητρίου Β. Γόνη

Ο Δημήτριος Β. Γόνης γεννήθηκε στον Άγιο Γεώργιο Φθιώτιδος. Σπούδασε στη Θεολογική Σχολή (1964-1969) και στο Τμήμα Νεοελληνικών και Βυζαντινών Σπουδών (1969-1972) του Πανεπιστημίου Αθηνών και πραγματοποίησε Μεταπτυχιακές Σπουδές στη Δ. Γερμανία και Βουλγαρία. Από το 1970 εργάζεται στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, με αντικείμενο ειδικεύσεως την Ιστορία Ορθόδο-

ξων Σλαβικών Εκκλησιών. Διδάκτωρ από το 1980. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στις σχέσεις Ελλήνων και Σλάβων, στην τοπική Ιστορία της Ελλάδος και στην Εκκλησιαστική Ιστορία και Γραμματεία. Τα μέχρι τώρα δημοσιεύματά του έχουν ξεπεράσει τα 80. Αυτοτελείς εκδόσεις του: Το συγγραφικόν έργον του οικουμενικού πατριάρχου Καλλίστου Α' (1980), Το Πατριαρχικό στην Εκκλησία της Βουλγαρίας (1994), Ιωάννης Κωστομοίρης-Μεσοποταμίτης (1995), Ιστορία της Εκκλησίας της Βουλγαρίας (1995), Ο όσιος Ιωάννης ο Ριλιώτης (1997) κ.ά.

Ο Βίος της οσίας Φιλοθέης έχει ενδιαφέρουσες πτυχές και απρόσμενες εξελίξεις. Θέλγει όχι μόνο τον απλό φιλάγιο πιστό, αλλά και τον φιλομάρτυρα και το θαυμαστή του κοινωνικού εν Χριστώ εργάτη. Αξίζει λοιπόν να τον διαγράψουμε με αδρές γραμμές στη σημερινή μας σύναξη.

Η κατά κόσμον καταγωγή της δεν ήταν ταπεινή. Προερχόταν από την αρχοντική οικογένεια των Μπενιζέλων, με τεράστια περιουσία, όχι μόνο στην Αττική αλλά και στα νησιά της Αίγινας και της Τζιάς (Κέας). Για τους γονείς της Άγγελο και Συρίγα, η Ρεβούλα – αυτό ήταν το κοσμικό της όνομα – υπήρξε καρπός της θερμής προσευχής τους – κυρίως της μητέρας της – αφού για αρκετό

καιρό παρέμεναν άτεκνοι. Από τα ελάχιστα κείμενα της που έχουν διασωθεί οι ερευνητές συμπεραίνουν ότι είχε καλή παιδεία, η οποία όμως δεν κινούνταν σε υψηλά επίπεδα. Η γέννησή της τοποθετείται περίπου στα 1522, στην Αθήνα. Οι καιροί ήταν δύσκολοι, αφού η τυραννία των Οθωμανών με τις γνωστές αυθαιρεσίες τόσον των κατά τόπους αρχών όσον και του τουρκικού όχλου εκφράζονταν ποικιλότροπα. Ίσως οι φόβοι αυτοί οδήγησαν τους γονείς της να θέλουν να την παντρεύουν σε ηλικία 12 ετών – καθ' ορισμένους ερευνητές σε ηλικία 14 ετών – με ένα νέο των Αθηνών, που άνηκε στην τάξη των πλουσίων. Η Ρεβούλα, επειδή επιθυμούσε να διατηρήσει την παρθενία της και να ακολουθήσει το μοναχικό βίο, στην αρχή αντιδρούσε, αλλά στη συνέχεια υπέκυψε στις πιέσεις των γονέων της, οι οποίοι προέβαλαν το επιχείρημα ότι αφού ήταν μοναχοκόρη τους δεν θα είχαν διάδοχο της περιουσίας τους.

Ο γάμος όμως της δωδεκαετούς ή δεκατετραετούς Ρεβούλας τελικά μεταβλήθηκε σε στέφανο μαρτυρίου γι' αυτήν. Ο σύζυγός της ήταν σκληρός και απάνθρωπος και την βασάνιζε κάθε μέρα με διάφορες “κακώσεις και τιμωρίες”. Αντίθετα αυτή αντιμετώπιζε τα πάντα με υπομονή και καρτερία και μεριμνούσε με κάθε τρόπο για τη διόρθωση και τη σωτηρία του, πότε με προσευχή προς το Θεό και πότε με νουθεσίες και ελέγχους του συζύγου της. Οι θλίψεις και τα βάσανά της διήρκεσαν τρία ολόκληρα χρόνια και περατώθηκαν με τον απρόσμενο θάνατο του συζύγου της, πιθανότατα από κάποια επιδημία (τον εθέρισε με το δρέπανον του θανάτου). Εν συνεχεία η Ρεβούλα παρέμεινε χήρα επί δέκα χρόνια, μέχρι το θάνατο των γονέων της, και δεν ενέδωσε στις πιέσεις τους να προχωρήσει σε σύναψη δεύτερου γάμου, αν και τον επεδίωκαν σημαντικοί υποψήφιοι γαμπροί.

Από τότε επιδόθηκε σε νηστείες, αγρυπνίες και προσευχές. Με προτροπή εν οράματι του αγίου Ανδρέου του Πρωτοκλήτου προχώρησε στην ανέγερση Παρθενώνα (γυναικείας κοινοβιακής μονής), στο χώρο του σημερινού μεγάρου της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, με κελλιά και άλλα οικοδομήματα, και τον προικодότησε με μετόχια (στα Πατήσια, τον Πυρσό – Καλογρέζα, την Αίγινα και τη Τζιά) και κτήματα. Οι σχετικές εργασίες του Παρθενώνα ολοκληρώθηκαν πε-

ρίπου το 1550. Μετά την περάτωση του Παρθενώνα η Ρεβούλα εκάρη μοναχή από τον τότε μητροπολίτη Αθηνών Κάλλιστο και έλαβε το μοναχικό όνομα Φιλοθέη. Η μονή γνώρισε μεγάλη ακμή, γιατί το παράδειγμα της Φιλοθέης το ακολούθησαν και οι θεοραπαινίδες της και κόρες αξιόλογων οικογενειών της Αθήνας. Οι δραστηριότητές της υπήρξαν πολυδιάστατες και εκφράζονταν με τη λειτουργία ιδρυμάτων (νοσοκομείων, ξενοδοχείων κ.α.) και με την άσκηση εκπαιδευτικού και φιλανθρωπικού έργου. Η φιλανθρωπία της όμως και κυρίως η φροντίδα της για την απελευθέρωση αιχμαλώτων και για την προστασία γυναικών από τις αχαλίνωτες επιθυμίες των τούρκων κατακτητών υπήρξαν μοιραίες για την επίγεια ζωή της. Δέχθηκε τέσσερις αιχμάλωτες χριστιανές γυναίκες, οι οποίες είχαν δραπετεύσει από τα αφεντικά τους, που τις πίεζαν αφόρητα να αρνηθούν την πίστη τους. Όχι μόνο τις δέχθηκε με καλωσύνη, αλλά και ζητούσε την κατάλληλη ευκαιρία να τις αποστείλει στην ιδιαίτερη πατρίδα τους. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι κύριοι των φυγάδων γυναικών, όταν πληροφορήθηκαν τα γεγονότα, σαν άγρια θηρία εισήλθαν στο κελλί της Αγίας, την συνέλαβαν και την οδήγησαν στο διοικητή της πόλεως. Κατά διαταγή του τελευταίου κλείστηκε στη φυλακή και την επόμενη ημέρα την οδήγησαν ενώπιον του. Ο διοικητής, για να την απαλλάξει από τον δια ξίφους θάνατο, της πρότεινε να αρνηθεί την πίστη της και να ασπαστεί τη θρησκεία του κατακτητή. Η Φιλοθέη έδωσε αρνητική απάντηση στην πρόταση του διοικητή. Τελικά απέφυγε το θάνατο, επειδή συμπατριώτες της χριστιανοί ενδιαφέρθηκαν να την απελευθερώσουν. Την ερμηνεία αυτή για την απελευθέρωση της Φιλοθέης μας δίνει ο Βίος της Αγίας, ο βιογράφος της οποίας αποσιωπά κάποιες συνταρακτικές λεπτομέρειες που η ίδια η Φιλοθέη περιγράφει σε προσωπική της επιστολή προς τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας στις 22 Φεβρουαρίου 1583. την επιστολή αυτή, καθώς και άλλα σχετικά έγγραφα, επεσήμανε στα αρχεία της Βενετίας ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Μέρτζιος.

Στην επιστολή αυτή η μοναχή Φιλοθέη πληροφορεί τα μέλη της Γερουσίας ότι ίδρυσε μονή προς τιμήν του Αγίου Ανδρέου του Πρωτοκλήτου και δύο μετόχια και ότι σ' αυτήν ζουν κοινοβιακά 150 παρθένες. Οι Αγαρηνοί την συκοφάντησαν για τις αιχμάλωτες γυναίκες που είχε απελευθερώσει και για κάποιες Τουρκάλες που βρέθηκαν στο μοναστήρι της. Γι' αυτές της τις ενέργειες οι Τούρκοι ήθελαν να καταστρέψουν τη μονή και να πάρουν τις παρθένες υπό την εξουσία τους. Η Φιλοθέη για να γλιτώσει τη μονή από την καταστροφή και να μην αφήσει να χαθούν τόσες αγνές ψυχές, που θα έπαιρναν το δρόμο για τα σκλαβοπάζαρα και τα χαρέμια της Ανατολής, δανείστηκε 60.000 άσπρα και εξαγόρασε την ελευθερία τους και τη σωτηρία της μονής. Όμως τον Αύγουστο του 1582 οι Τούρκοι έκαναν ξαφνικά έφοδο στη μονή και βρήκαν ένα σκλάβο του φλαμπουριάρη, τον οποίο είχαν αποκρύψει, καθώς και τρεις Τουρκάλες που δεν είχαν μόνο ασπαστεί την Ορθοδοξία αλλά και είχαν καρεί μοναχές. Οι Τούρκοι αμέσως συνέλαβαν τη Φιλοθέη, την έκλεισαν στη φυλακή και άρπαξαν ό,τι ήθελαν από τις μονές της. Οι μοναχές σκόρπισαν προς διάφορες κατευθύνσεις, κάποιες γλίτωσαν, ενώ οι υπόλοιπες είχαν την τύχη της ηγουμένης τους. Κάθε μέρα τη βασάνιζαν και την απειλούσαν να την θανατώσουν μαζί με τις αδελφές, αν δεν ασπάζονταν το Ισλάμ. Η Φιλοθέη, για να γλιτώσει από τον όλεθρο τις ψυχές των παρθένων, έδωσε ως ενέχυρο αντικείμενα και όλα τα υπάρχοντα της μονής και πήρε 80.000 άσπρα. Με αυτά τα χρήματα εξαγόρασε την ανοχή του κατή (δικαστή), του φλαμπουριάρη και των υπόλοιπων Τούρκων. Με αυτό τον επώδυνο τρόπο εξασφάλισαν την ελευθερία τους, αλλά το χρέος των 140.000 άσπρων ήταν αδύνατο να το εξοφλήσουν. Μόνη τους ελπίδα απέμεινε η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας και από αυτήν ζήτησαν τη βοήθειά της, με την επιστολή της Φιλοθέης. Η διεκπεραίωση της λεπτής αυτής αποστολής ανατέθηκε στον επίτροπο της μονής μοναχό Σεραφείμ Πάγκαλο. Ο τελευταίος μετέβη στα Ιόνια νησιά και εξασφάλισε συστατικό γράμμα από το ρωμαιοκαθολικό επίσκοπο Ζακύνθου και Κεφαλληνίας Παύλο και έτσι κατόρθωσε να πείσει

τους Γερουσιαστές της Βενετίας να εγκρίνουν τη χορήγηση στη Φιλοθέη 200 χρυσών τσεκινιών, για να μπορέσει να ανασυγκροτήσει και να λειτουργήσει κανονικά το μοναστήρι της. Αν και η απόφαση της Γερουσίας ελήφθη στις 7 Αυγούστου 1583, ο Βενετός βαΐλος στην Πόλη κατέβαλε στο μοναχό Σεραφείμ τα 200 χρυσά τσεκίνια στις 10 Μαΐου 1584, αφού προηγουμένως, μετά από ενδελεχή έρευνα, διαπίστωσε την αλήθεια των γραφομένων της Φιλοθέης. Σημειωτέον ότι την απόδειξη παραλαβής των χρημάτων προσυπογράφουν ο γνωστός Μάξιμος Μαργούνιος και ο Πρωτέδικος της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας ιερέας Δανιήλ.

Ελεύθερη πια η Αγία επανήλθε στον πρότερο βίο της και στην άσκηση της αγαθοεργίας. Μετέβη μάλιστα στη Τζιά, όπου πριν από πολύ καιρό είχε ανεγείρει μετόχιο (μονή), με σκοπό να αποστέλλει σ' αυτό τις μοναχές εκείνες, η διαβίωση των οποίων στην Αθήνα για διάφορους λόγους ήταν πολύ επικίνδυνη. Στο νησί παρέμεινε αρκετό χρόνο και ασχολήθηκε με την κατήχηση των μοναζουσών στον τομέα της ακρίβειας της μοναχικής ζωής. Μετά επέστρεψε στην Αθήνα. Επειδή οι πολλοί επισκέπτες – προσκυνητές δημιουργούσαν προβλήματα στη μονή και επειδή αυξανόνταν ο αριθμός των μοναζουσών και εμποδιζόνταν η ομαλή λειτουργία της, η Αγία έκτισε και άλλη μονή στα Πατήσια, “προς τελειότεραν ησυχίαν των αδελφών”.

Το τέλος της Φιλοθέης υπήρξε και μαρτυρικό. Ήταν νύχτα της 2ας προς 3η Οκτωβρίου 1588 και οι αδελφές της μονής στα Πατήσια μαζί με τη Φιλοθέη τιμούσαν με ολονυκτία τη μνήμη του Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου, του πολιούχου των Αθηνών. Οι Τούρκοι που δεν είχαν κατορθώσει στο παρελθόν να την οδηγήσουν στο θάνατο με απόφαση του διοικητή, αποφάσισαν να την εκδικηθούν. Πέντε από αυτούς πήδηξαν από την περίφραξη στο εσωτερικό της μονής, συνέλαβαν την Αγία, την ξυλοκόπησαν άγρια και την εγκατέλειψαν σχεδόν μισοπεθαμένη. Οι αδελφές της μονής για την αποθεραπεία της και την ασφάλειά της την μετέφεραν στο μετόχι του Πυρσού

(Καλογρέζα). Μετά από τεσσεράμισι μήνες, στις 19 Φεβρουαρίου 1589, επειδή το βασανισμένο σώμα της δεν άντεξε τις πληγές και τους πόνους, η ψυχή της απήλθε στις ουράνιες χοροστασίες.

Από το σημείο αυτό και εξής αρχίζουν και οι περιπέτειες του λειψάνου της. Το σώμα της ετάφη στο μετόχι του Πυρσού. Είκοσι μέρες μετά την κοίμησή της ο τόπος, όπου κατέκειτο το σώμα της, ευωδίασε. Μετά από ένα έτος, όταν εκτάφηκε το σώμα της για ανακομιδή του, βρέθηκε το τίμιο λείψανό της “σών και ακέραιον” και “μύρου ευώδους μεμεστωμένον”. Το λείψανό της μεταφέρθηκε στη μονή του Αγίου Ανδρέα στην Αθήνα και παρέμεινε εκεί μέχρι τους χρόνους της Επανάστασεως. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα ο ναός καταστράφηκε και το λείψανο φιλοξενήθηκε σε κάποιο σπίτι των Μπενιζέλων οι οποίοι το παρέδωσαν με επίσημο έγγραφο (5 Σεπτεμβρίου 1827) στη μονή. Μετά την ερήμωση της μονής το λείψανο παραδόθηκε στο ναό της Γοργοεπηκόου, δηλαδή στον Άγιο Ελευθέριο. Όταν ολοκληρώθηκε ο μητροπολιτικός ναός των Αθηνών (Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, εγκαίνια στις 21 Μαΐου 1862), το λείψανο μεταφέρθηκε στην Κρύπτη της Αγίας Φιλοθέης στο υπόγειο του μητροπολιτικού ναού και φυλασσόταν εκεί μέσα σε διπλή θήκη (παλαιά από τους οικείους και νέα πολυτελής). Στη δεκαετία του 1980 το λείψανο, φυλαγμένο σε αργυρή λάρνακα, τοποθετήθηκε στον κυρίως ναό, απέναντι από το λείψανο του εθνομάρτυρα Γρηγορίου του Ε'. Σημειωτέον ότι η αγία κάρα της Οσίας λείπει από το λείψανό της. Ευτυχώς αυτή δεν έχει χαθεί για πάντα. Βρίσκεται σήμερα στη μονή της Οσίας Φιλοθέης Εκάλης, που υπάγεται στην Ιερά Μητρόπολη Αττικής.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος αγιοκατατάξεως της Φιλοθέης. Τα σχετικά στοιχεία αντλούμε από συνοδικό γράμμα, το οποίο εκδόθηκε επί της δευτέρας πατριαρχείας του Ματθαίου Β' (1598-1601). Την πρωτοβουλία για την αγιοκατάταξή της είχαν ο τότε μητροπολίτης Αθηνών Τιμόθεος, ο ιερός κλήρος των Αθηνών και οι άρχοντες της πόλεως, οι οποίοι συνέταξαν σχετική αναφορά και την απέστειλαν στην Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Την αναφορά αυτά συνυπέγραψαν και οι επίσκοποι Κορίνθου

και Θηβών, από τους οποίους ο δεύτερος άνηκε στη δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Αθηνών. Στην αναφορά δίδονται πληροφορίες για τη μοναχή Φιλοθέη, περιγράφονται οι ασκητικοί της άθλοι και το μαρτυρικό της τέλος και παρουσιάζονται τα τεκμήρια της αγιότητάς της, ήτοι το ευωδιάζον λείψανό της, η διηνεκής έκχυση μύρου από το λείψανό της και η θαυματουργή ίαση ασθενών που προσέρχονταν με πίστη στη μονή της. Τα ίδια στοιχεία για τα θαύματα της Αγίας παρουσιάζονται και στο κείμενο του Βίου της, όπου περιγράφεται η θεραπεία ενός δαιμονισμένου νέου μετά από προσευχή της μοναχής Φιλοθέης. Επίσης ο βιογράφος της μας πληροφορεί ότι πολλοί χριστιανοί από την Αθήνα και τα γύρω χωριά επισκέπτονταν τη Φιλοθέη και ελάμβαναν «ψυχικάς τε και σωματικάς ιατρείας». Τέλος ο συγγραφέας του Βίου της επαναλαμβάνει τα περί του ευωδιάζοντος λειψάνου και μας παρέχει την πληροφορία ότι κατά την εκταφή του σώματός της «ευρέθη του τίμιον αυτής λείψανον σώον και ακέραιον». Με βάση τα ανωτέρω μπορούμε με βεβαιότητα να υποστηρίξουμε ότι το Πατριαρχείο είχε ακλόνητα τεκμήρια, για να προχωρήσει στην αγιοκατάταξη της Φιλοθέης, άφθαρτο λείψανο, μυρόβλυση, θαυματουργό χάρη. Τα μέλη της Ιεράς Συνόδου κατέταξαν τη Φιλοθέη στο χορό των οσίων και αγίων γυναικών, για να τιμάται και πανηγυρίζεται με αγρυπνία και ψαλμωδία και κατάλληλο κανόνα, στον οποίο να παρουσιάζονται τα ιερά και ψυχοφελή της κατορθώματα, αλλά και να μνημονεύεται αενάως το θείο όνομά τις στις εκκλησίες, για να μην προκαλέσει ο πανδαμάτωρ χρόνος «λήθην των ανδραγαθημάτων αυτής». Μάλιστα, επειδή το Πατριαρχείο είχε πληροφορηθεί ότι στην Αθήνα υπήρχαν και κάποιοι παράγοντες που δεν συμπαθούσαν τη Φιλοθέη, κλείνει το γράμμα του με τη σημείωση ότι οφείλουν όλοι οι ιερωμένοι και λαϊκοί που βρίσκονται στην Αθήνα να δεχθούν με ευχαρίστηση το συνοδικό γράμμα και να μη συμβεί το αντίθετο, γιατί διαφορετικά αντί της αρμόδιας ευχής θα δεχθούν κατάρα.

Στη σχετική βιβλιογραφία η Φιλοθέη μνημονεύεται ως οσία, αγία και ενίοτε ως οσιομάρτυς. Ο νηφάλιος ερευνητής του βίου της οφείλει να την εντάξει στην τάξη των οσιομαρτύρων,

γιατί η ζωή της φέρει τα χαρακτηριστικά και των οσίων και των νεομαρτύρων. Ολόκληρος ο βίος υπήρξε οσιακός, αλλά σ' αυτόν υπάρχει και η μαρτυρία της για την ορθόδοξη πίστη. Το μαρτυρεί η ίδια η Φιλοθέη στην επιστολή της προς τη Βενετική Γερουσία. Όταν την φυλάκισαν οι Τούρκοι, η Φιλοθέη μας πληροφορεί ότι «καθεκάστην ώρα με έδιδαν μαρτύριον να γίνω Τούρκισσα εγώ τε και οι αδελφές, ή να με καύσσουν». Η Φιλοθέη όχι μόνο αρνήθηκε να εγκαταλείψει την πίστη της, αλλά και υποθήκευσε και τα πράγματα της μονής και την περιουσία της, όχι τόσο για να αποφύγει η ίδια το θάνατο, όσο για να σώσει τις αδελφές της μονής από τη δουλεία και την ατίμωση. Τα ανωτέρω επιβεβαιώνονται και από το Βίο της. Όταν οδηγήθηκε ενώπιον του διοικητή των Αθηνών, αυτός την έθεσε ενώπιον του διλήμματος να επιλέξει ή «τον δια ξίφους θάνατον ή την εξώμνυσιν της θειοτάτης και ευαγούς ημών λατρείας». Και η απάντηση της Φιλοθέης υπήρξε θαρραλέα και αφοπλιστική: «Εγώ..., ω ηγεμών, διψώ να υπομείνω διάφορα είδη κολαστηρίων δια το όνομα του Χριστού, τον οποίον εξ' όλης της ψυχής και καρδίας Θεόν αληθινόν και άνθρωπον τέλειον λατρεύω και προσκυνώ, και μου κάμνεις μεγάλιν χάριν, αν μια ώραν προτιήτερα με ήθελες εξαποστείλει προς αυτόν δια του μαρτυρικού τούδε στεφάνου». Τα ανωτέρω δείχνουν κατ' αναμφισβήτητο τρόπο ότι και στην περίπτωση της Φιλοθέης έχουμε και την ομολογία της πίστεως και την άρνηση να ασπαστεί τη θρησκεία του κατακτητή και το μαρτύριο του άγιου ξυλοδαρμού που την οδήγησε στο θάνατο.

Η λειτουργική τιμή της οσιομάρτυρος Φιλοθέης φαίνεται ότι άρχισε πολύ ενωρίς, μετά την επίσημη αγιοκατάταξή της. Ενωρίς συντάχθηκε Ακολουθία αφιερωμένη σ' αυτήν, η οποία παρέμεινε ανέκδοτη για μεγάλο χρονικό διάστημα και κυκλοφορούσε ως χειρόγραφο φυλλάδα. Πρωτοεκδόθηκε στη Βενετία το 1775 με δαπάνη του Λεονάρδου ποτέ Δημητρίου Καπετανάκη του εξ' Αθηνών. Από τότε μέχρι σήμερα γνώρισε αρκετές εκδόσεις, αλλά και αρκετές βελτιώσεις και προσθήκες από τον τιτουλάριο επίσκοπο Ρωγών Διονύσιο Ψαριανό το 1970. η λατρευτική τιμή της οσιομάρτυρος Φιλοθέης εμπλουτίστηκε και με Παρακλητικούς Κανόνες (του εφημέριου Σταματίου Μ. Μαγκανάρη και της μοναχής Φιλοθέης) και με

εικοσιτέσσερις Χαιρετιστήριους Οίκους, έκδοση της Ιεράς μονής Αγίου Στεφάνου Μετεώρων (2001). Η μνήμη της οσιομάρτυρος Φιλοθέης τιμάται στις 19 Φεβρουαρίου. Αν και η δράση της συνδέεται κυρίως με την Αθήνα, τιμάται και εκτός των Αθηνών σε ναούς, μονές και παρεκκλήσια, αφιερωμένα σ' αυτήν.

Τελειώνοντας, επιθυμώ να τονίσω ότι ο Βίος ενός Αγίου δεν είναι ιστορία, αλλά ένα κείμενο που επιδιώκει να διδάξει στους αναγνώστες ή τους ακροατές να μιμηθούν τον τιμώμενο άγιο. Την αλήθεια αυτή μες την υπενθυμίζουν επιγραμματικά οι άγιοι Ιωάννης ο Χρυσόστομος και Γρηγόριος ο Θεολόγος. Ο πρώτος στην Ομιλία εις μάρτυρας διακηρύσσει: «Τιμή γαρ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος» (PG 50,663), ενώ ο δεύτερος εις το Εγκώμιον εις το τον μέγαν Αθανάσιον, επίσκοπον Αλεξανδρείας, μας υπενθυμίζει με τη φράση του «Αθανάσιον επαινών, αρετήν επαινέσομαι» (PG 35, 1081) ότι ο έπαινος ενός Αγίου σημαίνει έπαινο της αρετής, την οποία οφείλουμε να μιμηθούμε. Γι' αυτό και ο βιογράφος της οσιομάρτυρος Φιλοθέης, όχι τυχαία, καλεί τους αναγνώστες του να μιμηθούν την οσία Φιλοθέη ο καθένας με τον τρόπο του. Άλλος το κοινωνικόν και ευμετάδοτον, με την προσφορά βοήθειας σε όσους έχουν ανάγκη· άλλος το καρτερικόν και το ευχάριστον στους πειρασμούς και τις θλίψεις· άλλος το ασώματον και άυλον στις νηστείες και τις προσευχές· και άλλος σε άλλο, ο καθένας κατά την κλίση και τη δύναμή του. Και δεν πρέπει να προφασιζόμαστε προφάσεις εν αμαρτίαις, ότι τάχα αυτές οι θεάρεστες και ενάρετες πράξεις γίνονταν τον τότε καιρό και ότι τώρα η φύση ασθένησε. Αυτές οι δικαιολογίες είναι μάταιες και διαβολικές, γιατί ο Θεός ως Παντοδύναμος και Πανάγαθος δίνει πάντοτε σε όλους τη χάρη του και θέλει να σωθούν όλοι. Από μας αναμένει μόνο να έχουμε προαίρεση και κλίση προς το καλό.

Αγία Φιλοθέη: Θρύλοι, παραδόσεις και μαρτυρίες της Ζωής Γκενάκου

Η Ζωή Γκενάκου σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και συνέχισε με μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, στο Παρίσι. Απέκτησε το διδακτορικό της δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Εδίδαξε ως φιλόλογος καθηγήτρια, αρχικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στη συνέχεια στη Μαράσλειο Παιδαγωγική Α-

καδημία και στο Μαράσλειο Διδασκαλείο. Υπηρέτησε ως Ειδική Πάρεδρος στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Σήμερα είναι Επίκουρη Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Συγγραφικό έργο:

- "Ο Νικηφόρος Θεοτόκης και η συμβολή αυτού εις την παιδείαν του Γένους"
- "Μία μονή στην ανάσταση του Γένους"
- "Ετυμολογικό της Νεοελληνικής"
- "Η ελληνική γλώσσα και το μικρό παιδί"
- "Ο δάσκαλος και η παιδική λογοτεχνία"
- "Η λαϊκή παράδοση και η γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού"
- "Ο λαϊκός πολιτισμός και η γλωσσική καλλιέργεια στο νηπιαγωγείο"

Σε μια ολονυχτία στη Μητρόπολη στη μνήμη της Αγίας, αυτό που έκανε εντύπωση ήταν η παρουσία απλών ανθρώπων. Γυναικών από τα Μεσόγεια που κρατώντας λουλούδια εμφανώς κομμένα από τον κήπο τους έρχονταν για να τιμήσουν την Κυρά.

Το 1889 η Καλλιρρόη Παρρεν, η πρώτη ελληνίδα δημοσιογράφος, εκδίδει το βιβλίο "Η ιστορία της γυναικός", όπου περιλαμβάνονται στοιχεία για ελληνίδες από το 1530 μέχρι την εποχή της.

Σημειώνει για την Αγία Φιλοθέη: “Είναι λοιπόν η Φιλοθέη Μπενιζέλου η πρώτη θείσα τας βάσεις της εκπαιδεύσεως της ελληνίδος γυναικός, η πρώτη συστηματικώς εργασθείσα υπέρ του γυναικείου φύλου, η αψηφίσασα πάσαν πρόληψιν και πάντα κίνδυνον”.

Για ποιά Αθήνα όμως μιλάμε τον 16ο αιώνα; Ξένοι περιηγητές αναφέρουν πώς αντίκρυσαν την Αθήνα: “σαν σκλάβα η πόλη που την αποκαλούσαν δίκαια άνθος του κόσμου”. Μελετητές αναφέρουν πως οι κάτοικοί της την εποχή εκείνη κυμαίνονταν από έξι μέχρι δέκα χιλιάδες.

Στην πόλη της Αθήνας είχαν παραχωρηθεί προνόμια από τον Μωάμεθ τον Πορθητή. Παρ' όλα αυτά η πόλη δεν γλίτωσε από τα δεινά της κατάκτησης όπως το παιδομάζωμα που συνέβαινε κάθε τρία με τέσσερα χρόνια και για το οποίο υπάρχουν συγκλονιστικές μαρτυρίες. Κι άλλες συμφορές έπληξαν τον 16ο αιώνα την Αθήνα. Φυσικές καταστροφές, λιμοί, έκτακτες φορολογίες. Έχουν σωθεί χαράγματα στις στήλες του Ολυμπίου Διός και στις στήλες του ναού στο Θησείο: “Στους 1555 χρόνους έγινε θανατικό στην Αθήνα – απέθαναν χιλιάδες λαός”. Μέσα σε πενήντα χρόνια τέσσερις επιδημίες αποδεκάτισαν το λαό της πόλης.

Για σχολείο στον αιώνα αυτό δεν έχουμε καμιά μαρτυρία. Έχουμε κληρικούς που ξέρουν να διαβάζουν και γραμματιζούμενους με γνώσεις για το εμπόριο και το εργαστήρι, άρα σε κάποια μοναστήρια κάποιοι καλόγεροι μάθαιναν σε κάποιους γράμματα ή κάποιοι γραμματιζούμενοι παρέδιδαν ιδιαίτερα μαθήματα.

Το σπουδαίο ήταν ότι η Αγία βρέθηκε σε ένα σπιτικό που δεν ήταν μόνο πλούσιο αλλά ο πατέρας της, ο Άγγελος Μπενιζέλος, είχε πλατιές αντιλήψεις και δεν ήθελε να κλείσει τον ορίζοντα της μοναχοκόρης του που απέκτησε με θαυματουργικό τρόπο. Έτσι, την έστειλε σε δάσκαλο να μάθει γράμματα. Μας έχει σωθεί ατόφια επιστολή της Αγίας γραμμένη απ' τα χέρια της όπως και κάποιος ύμνος στην Παναγία.

Σημαντικότερα στοιχεία για τη δράση της Αγίας προέρχονται από έναν φάκελο στα αρχεία της Βενετίας με στοιχεία για τη δανειοδότηση της μονής από τον Δόγη της Βενετίας. Ο πρέσβης της Γαληνοτάτης στην Κωνσταντινούπολη που επιφορτίστηκε με τη

διασταύρωση γεγονότων και στοιχείων, γράφει: “εδέχθη εις το μοναστήρι πολλάς γυναίκες αμαρτωλάς που ήσαν έγκυοι ινα μη τιμωρηθούν από τους Τούρκους”. Δεν φοβήθηκε τί θα πει η κοινωνία των Αθηνών. Τις περιθάλλπει για να σωθούν απ' το κακό. Και τίθεται το ερώτημα: υπάρχει άλλο κράτος στα 1572 που να παρέχει τέτοια κοινωνική πρόνοια;

Αυτό δεν έφτανε. Οι γυναίκες την εποχή εκείνη και για πολλούς αιώνες αργότερα είναι αγράμματες. Πότε αρχίζει η γυναικεία εκπαίδευση στην Ευρώπη; Στη Γαλλία το 1770 τίθεται το ερώτημα “θα μάθουμε στα κορίτσια γράμματα;”. Στην Αγγλία τα κορίτσια επιτρέπεται να πάνε σχολείο στα 1760. Στην Αμερική στα 1880 έχουμε νόμο για να παρακολουθήσουν το σχολείο και κορίτσια. Και έχουμε στα 1570 σε μια Αθήνα τουρκοκρατούμενη, μια καλόγρια που μαζεύει τα κορίτσια και τους μαθαίνει γράμματα.

Ο Παρθενώνας της Αγίας γίνεται μοντέλο και έχουμε την μαρτυρία ότι ο Διονύσιος ο εκ Φούρνων μιμήθηκε τον Παρθενώνα της Αγίας Φιλοθέης και ίδρυσε στα Φουρνά σχολείο για τα κορίτσια. Το ίδρυμα που ξεκινά να λειτουργεί το 1571 έχει ορφανοτροφείο, περιθάλλπει τις εγκύους γυναίκες, έχει εργαστήρια με αργαλειούς, με πλεκτήρια, έχει σχολείο που μαθαίνουν γράμματα και είναι ένα κέντρο, μια μάνα για την Αθήνα.

Ο Βενετός πρέσβης αναφέρει ότι κάθε φορά που έφτανε στο λιμάνι καράβι και έβγαζαν τις σκλάβες για να περάσουν οι έμποροι και να τις διαλέξουν, προλάβαινε η Φιλοθέη και τις αγόραζε με τα χρήματα της Μονής, τις πήγαινε στο μοναστήρι και νύχτα τις φυγάδευε. Έχουμε δηλαδή μια εθνική εργάτρια.

Πρόβλημα μεγάλο ήταν τότε για την Αθήνα και το νερό. Στα κτήματα της Αγίας στη σημερινή Φιλοθέη και τον Περισσό (που τότε λέγονταν Πυρσός) υπήρχε νερό, ενώ οι γείτονες δεν είχαν. Η Αγία σκέφτηκε τι θα συνέβαινε μετά τον θάνατό της και γι' αυτό στο μεγάλο πηγάδι πάνω στη μαρμαρίνη πλάκα σκαλίστηκε η φράση “Εις ψυχικόν” και γι' αυτό η τοποθεσία ονομάστηκε Ψυχικό. Ο Καμπούρογλους, ιστορικός της Αθήνας αναφέρει: “ήμουν μπροστά όταν μια μπουλντόζα ξεχέρσωνε αυτές τις περιοχές και μη ξέροντας πόσο αξίζουν αυτά τα πράγματα, είδα αυτή την πλάκα του

μαρμάρου που πετάχτηκε και φορτώθηκε στα σκουπίδια. Αλλά εγώ την είδα τη φράση, το Εις ψυχικόν”.

Γιατί σήμερα ξανά πρέπει να μιλήσουμε για την Αγία; Γιατί μιλώντας και διαβάζοντας και βρίσκοντας υλικό απ' τη ζωή και το Βίο της βλέπουμε ποιός είναι ο δρόμος που μας πρέπει και ποιά πραγματικά είναι η παράδοση που έχουμε.

Η Αγία είναι εδώ, μας προστατεύει και είναι τιμή του Συνδέσμου που αφιερώσατε το όνομά σας σε αυτή.

Μνημεία – Καθιδρύματα της Οσίας Φιλοθέης της Ναυσικάς Πανσελήνου

Η Ναυσικά Πανσελήνου γεννήθηκε στο Λιδωρίκι Φωκίδος και έζησε τα παιδικά και εφηβικά της χρόνια στη Λαμία. Σπούδασε ως υπότροφος του Ι.Κ.Υ. στο Ιστορικό και Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Από το 1966 έως το 1972 έζησε στο Παρίσι.

Ως υπότροφος της γαλλικής κυβέρνησης, εκπόνησε διατριβή υπό τη διεύθυνση του καθηγητή της Ιστορίας της Βυζαντινής Τέχνης και ακαδημαϊκού Andre Grabar και απέκτησε, το 1971, διδακτορικό δίπλωμα Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου των Παρισίων (Πάνθεο-Σορβόνη) με άριστα. Μετεκπαιδεύτηκε στο Courtauld Institute of Art του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (1991-1992). Εργάστηκε ως ερευνήτρια στο Κέντρο Κοινωνιολογίας της Τέχνης (Pierre Francastel) στο Παρίσι (1970-1972), στη σύνταξη της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών (1972-1973), ως επιστημονική συνεργάτιδα στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών (1973-1976) και έκτοτε διδάσκει στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου σήμερα είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια.

Μετείχε με κείμενά της στον εορταστικό τόμο *Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών - Εκατόν πενήντα χρόνια, 1837-1987*, (Αθήνα 1990). Έχει επίσης δημοσιεύσει άρθρα για τη βυζαντινή τέχνη σε επιστημονικά περιοδικά.

Είναι μέλος της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της *Association Internationale des Critiques d'Art* (Διεθνής Ένωση Κριτικών Τέχνης).

Η κατά κόσμο Ρεγούλα Μπενιζέλου, αφού περιβλήθηκε το μοναχικό σχήμα με το όνομα Φιλοθέη γύρω στα μέσα του 16ου αιώνα, ίδρυσε στα πατρικά της κτήματα τη Μονή του Αγίου Ανδρέα στην Πλάκα, κοντά στο πατρικό της σπίτι, δύο μετόχια αυτής της μονής στην Αττική, δηλαδή στη σημερινή Καλογρέζα, και τότε Πυρσό, και στα Πατήσια καθώς και δύο μετόχια εκτός Αττικής, ήτοι στην Κέα (Τζιά) και την Αίγινα.

Τα τρία πρώτα μνημεία, που είναι τα σημαντικότερα, ιδρύθηκαν το 1571, σύμφωνα με επιστολή που απηύθυνε η οσία Φιλοθέη προς τη Γερουσία των Βενετών στις 22 Φεβρουαρίου του 1583, κάνοντας έκκληση για οικονομική βοήθεια. Επειδή όμως είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι μέσα στον ίδιο χρόνο κτίστηκαν και τα τρία μνημεία, υποθέτουμε ότι αυτά είχαν ολοκληρωθεί μέχρι το 1571. Είναι άλλωστε γνωστό ότι πολύ γρήγορα μετά την κουρά της Φιλοθέης ως μοναχής ιδρύθηκε η Μονή του Αγίου Ανδρέα και φαίνεται πως ακολούθησαν κατά χρονολογική σειρά το μετόχι στα Πατήσια και το μετόχι στην Καλογρέζα.

Η Μονή του Αγίου Ανδρέα ή Μονή Φιλοθέης

Η Μονή υπέστη πολλές καταστροφές κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και έμεινε ερειπωμένη και εγκαταλειμμένη σε όλη την περίοδο της Βασιλείας του Όθωνα έως το 1890 που αποφασίστηκε από τον Μητροπολίτη Αθηνών, Γερμανό Καλλιγά, να κατεδαφιστεί για να ανεγερθούν το 1893 στη θέση της το νέο Μητροπολιτικό Μέγαρο και τα Γραφεία της Ιεράς Συνόδου. Το ίδιο είχε συμβεί και στις αρχές της δεκαετίας του 1840, όταν κατεδαφίστηκαν ο γειτονικός ναός της “Παναγίας του Αγγέλου”, ιδιοκτησίας της οικογένειας των Μπενιζέλων (Άγγελος ονομαζόταν ο πατέρας της Φιλοθέης), στη σημερινή οδό Φωκίωνος, καθώς και άλλα γύρω κτίσματα, για να χρησιμοποιηθούν τα οικοδομικά υλικά στην κατασκευή του νέου Μητροπολιτικού ναού. Σχετικά με την κατεδάφιση των παραπάνω κτιρίων ο Δ. Γ. Καμπούρογλου σχολιάζει: “Αντί να μεταφέρουν ολίγους λίθους εκ του Υμηττού διά την ανέγερσιν της σημερινής Μητροπόλεως, προετίμησαν να κρημνίσουν και την εκκλησίαν του Αγγέλου, όπως και τόσας άλλας, προς δόξαν του επικρατήσαντος τότε αντιβυζαντινού πνεύματος”. Αυτού ακριβώς του πνεύματος υπήρξε θύμα και η Μονή του Αγίου Ανδρέα μισόν αιώνα αργότερα.

Σήμερα την ανάμνηση της παλαιάς Μονής διατηρεί μια μαρμαρίνη πλάκα στον προθάλαμο του Συνοδικού μεγάρου με το επίγραμμα: “Πάλαι μεν ώδε Φιλοθέη σεπτήν εδείματο\ Μονήν Εθνικού Τεμένους\ Νυν δ’ αυ Γερμανός Αθηνών Μητροπολίτης\ εκ

βάθρων ανήγειρε τόδε συνοδικόν

Κατά την κατεδάφιση των ερειπωμένων κτηρίων της Μονής, υπήρξαν έντονες διαμαρτυρίες, γιατί δεν δόθηκε η πρέπουσα σημασία στα κειμήλια και ιδιαίτερος στις τοιχογραφίες του καθολικού και της τράπεζας, καθώς και στους τάφους των μοναχών.

Τελικώς, χάρη στη φροντίδα της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, που ιδρύθηκε το 1884 με σκοπό την περισυλλογή και τη διάσωση μνημείων της χριστιανικής αρχαιότητας καθώς και την ίδρυση Μουσείου Χριστιανικής Αρχαιολογίας, διασώθηκαν λεπτομερέστατο σχέδιο της Μονής, που εκπονήθηκε από τον μηχανικό Ιωάννη Φιλιππίδη και δημοσιεύθηκε από τον καθηγητή Ανδρέα Ξυγγόπουλο, και κάποιες τοιχογραφίες. Οι τοιχογραφίες αυτές βρίσκονται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας.

Πολύτιμες πληροφορίες για το εικονογραφικό πρόγραμμα του Αγίου Ανδρέα προσφέρουν τα σχέδια του Paul Durand. Ο Paul Durand, Γάλλος γιατρός (1806-1882), εραστής της μεσαιωνικής τέχνης, μελέτησε, σχεδίασε και με αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε, “διέσωσε” πολλούς μεσαιωνικούς ναούς της Αθήνας. Για ορισμένους από αυτούς έχουμε πλήρη ή σχεδόν πλήρη σειρά σχεδίων του, όπως συμβαίνει λόγου χάρη στην περίπτωση του καθολικού του Αγίου Ανδρέα, για το οποίο διαθέτουμε 18 σχέδια που καλύπτουν σχεδόν όλο το εικονογραφικό του πρόγραμμα. Τα σχέδια όμως αυτά δεν μας βοηθούν σε τεχνοτροπικές εκτιμήσεις, γιατί ο μελετητής σε όλα τα έργα του ακολουθεί μια κλασική τεχνοτροπία και ομοιομορφία με τάση ωραιοποίησης.

Οι τοιχογραφίες που σώζονται από τη Μονή Φιλοθέης χρονολογούνται στον 16ο αιώνα και εντάσσονται στο ύφος της Κρητικής Σχολής ζωγραφικής με ιδιαίτερος όμως γραμμικό χαρακτήρα.

Το μετόχι του Πυρσού ή της Καλογρέζας

Στο παλιό προάστιο της Καλογρέζας, που είναι συνεχόμενο

με το προάστιο της Φιλοθέης και σήμερα ανήκει στον Δήμο Αμαρουσίου, στο κτήμα Χαροκόπου, βρισκόταν το Μετόχι του Πυρσού. Από αυτό προήλθε η ονομασία του γειτονικού δήμου, του Περισσού, και το όνομα Καλογρέζα, όπως υποστηρίζουν οι Καμπούρογλου και Γεννάδιος, προήλθε από το “Κυρά Καλόγρη”, όπως αποκαλούσαν οι κάτοικοι της περιοχής τη Φιλοθέη.

Ο μικρός ναός είναι αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου. Πρόκειται για μονόκλιτη θολωτή βασιλική με μία ημιεξαγωνική αψίδα στην ανατολική πλευρά.

Στην κόγχη της αψίδας εικονίζεται η Παναγία ένθρονη Βρεφοκρατούσα, δορυφορούμενη από τους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ, στη δεύτερη ζώνη η Κοινωνία των αποστόλων και στην τρίτη ζώνη τέσσερεις συλλειτουργούντες ιεράρχες. Γενικώς, το ιερό Βήμα, λόγω της λειτουργικής του χρήσης, περιλαμβάνει αποκλειστικώς ευχαριστηριακά θέματα, όπως συμβαίνει πάντοτε στους βυζαντινούς ναούς μετά την Εικόνομαχία, οπότε καθιερώθηκε ένα εικονογραφικό πρόγραμμα με δογματικό περιεχόμενο. Το περιεχόμενο αυτό αναφέρεται στα δύο θεμελιακά δόγματα της χριστιανικής πίστεως, που είναι η Ενανθρώπιση του Χριστού και η θυσία του Θεανθρώπου για τη σωτηρία της ανθρωπότητας.

Στο τύμπανο του νοτίου τοίχου τού κυρίως ναού εκτυλίσσεται η θεομητορική εορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου, στην οποία είναι αφιερωμένος ο ναός. Η σκηνή περιβάλλεται από τις μορφές της αγίας Φιλοθέης, του προστάτη της αγίου Ανδρέα, του προφήτη Ιεζεκιήλ και των προφητανάκτων Δαβίδ και Σολομώντος. Στο απέναντι τύμπανο εικονίζονται η Υπαπαντή του Χριστού, οι άγιοι Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης και Νικόλαος και οι προφύτες Μωυσής, Ελισαίος και Ηλίας.

Οι τοιχογραφίες αυτές χρονολογούνται στο τέλος του 16ου αιώνα, αλλά η κατάσταση διατήρησής τους είναι γενικώς πολύ κακή. Ίσως γι' αυτό κάποια στιγμή, στις αρχές του 20ού αιώνα, χρειάστηκε να επιζωγραφιστούν τα κεφάλια πολλών μορφών. Οι επιζωγραφίσεις είναι δυτικότερες, καθώς αυτή ήταν η τάση στη θρησκευτική ζωγραφική ήδη από τον 19ο αιώνα, υπό την επίδραση

του κινήματος των Ναζαρηνών στη Γερμανία, που μετατοπίστηκε στη Ρώμη και διαδόθηκε ευρύτατα και στο Άγιον Όρος.

Ο Άγιος Ανδρέας Κάτω Πατησίων

Ο ναός αυτός, τρίκλιτη βασιλική, βρίσκεται στην οδό Λευκωσίας και αποτελούσε κάποτε το καθολικό μικρής γυναικείας μονής, μετόχι του Αγίου Ανδρέα στην Πλάκα, αφιερωμένο στον ίδιο άγιο. Τη μονή αυτή έκτισε επίσης η οσία Φιλοθέη, η οποία, όπως μας πληροφορεί η Ακολουθία της, κατέφυγε εκεί για να αποφύγει την πολύβουη μονή στην Πλάκα, που είχε μεγαλώσει πολύ. Όπως και η Μονή Φιλοθέης, το μετόχι των Πατησίων δεν διαλύθηκε μετά το θάνατο της οσίας, αλλά αντιθέτως επεκτάθηκε με την αγορά γειτονικών κτημάτων, σύμφωνα με πωλητήριο έγγραφο του 1595. Φαίνεται όμως ότι καταστράφηκε αρκετά πριν από το 1821.

Το 1950, το μνημείο αυτό, προφανώς από σεβασμό προς την Αθηναία αγία, της οποίας η μνήμη διατηρείται ζωντανή έως σήμερα, αναστηλώθηκε από τον Αναστάσιο Ορλάνδο και ιστορήθηκε εκ νέου από τον Φώτη Κόντογλου, όπως μαρτυρεί η επιγραφή στο υπέρθυρο του ναού.

Ο Κόντογλου, Μικρασιάτης συγγραφέας και ζωγράφος, προσπάθησε να αναστήσει τη βυζαντινή παράδοση και να μπολιάσει με αυτή τη νεοελληνική τέχνη. Ιδιαίτερος το θρησκευτικό του έργο υπήρξε καθοριστικό για τη νεότερη ελληνική εκκλησιαστική τέχνη. Με νόμο του Υπουργείου Παιδείας καθιερώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '30 η "νεοβυζαντινή" τεχνοτροπία ως η μόνη αποδεκτή αγιογράφηση για τις ορθόδοξες εκκλησίες και παραμερίστηκαν έτσι οι δυτικοί τρόποι εικονογράφησης, που είχαν κυριαρχήσει, όπως αναφέραμε, τον 19ο αιώνα.

Το 1948, ο Κόντογλου φιλοτέχνησε τις εικόνες του τέμπλου της νέας εκκλησίας. Ανάμεσα σ' αυτές περιλαμβάνονται η εικόνα του αγίου Ανδρέα και το ωραίο πορτρέτο της αγίας Φιλοθέης.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1950, ο εμπνευσμένος ζωγράφος ιστόρησε τον αναστηλωμένο ναό. Στη ζωγραφική διακόσμηση

ενέταξε στοιχεία από τη λαϊκή παράδοση, όπως βάζα με λουλούδια, και ανέπτυξε τρεις εικονογραφικούς κύκλους, τον χριστολογικό και κυρίως το Δωδεκάορτο στο μεσαίο κλίτος, και στα πλάγια κλίτη τον βίο της αγίας Φιλοθέης και τον βίο του αγίου Ανδρέα.

Ανάμεσα σ' αυτές τις τοιχογραφίες ενδιαφέρουσα είναι η παράσταση του "Μαρτυρίου του αγίου Ανδρέα εν Πάτραις" και εξαιρετικά πρωτότυπη η σκηνή που επιγράφεται "Η Αγία Φιλοθέη μετά της συνοδίας αυτής εν τη ιερά μονή". Στην τελευταία απεικονίζεται εκτός άλλων ολόκληρο το μοναστήρι με τον περίβολό του, τα κελιά, όπως τα φαντάστηκε ο ζωγράφος, και το καθολικό με τη σημερινή του μορφή.

Φαίνεται ότι ο Άγιος Ανδρέας στα Κάτω Πατήσια είναι ένα σημαντικό έργο εκκλησιαστικής δημιουργίας του Κόντογλου, αλλά η σημερινή κατάσταση διατήρησης των τοιχογραφιών του δεν είναι καλή. Και δυστυχώς συντηρητές της Διευθύνσεως Συντηρήσεως του Υπουργείου Πολιτισμού, που δοκίμασαν το 1988 να καθαρίσουν αυτά τα έργα, διαπίστωσαν ότι το ζωγραφικό υλικό είναι πολύ αδύνατο και δεν αντέχει σε επέμβαση.

Η μνήμη της αγίας Φιλοθέης έμεινε πάντοτε ζωντανή στα χρόνια που ακολούθησαν τον μαρτυρικό της θάνατο, το 1589. Έτσι η αγία τιμήθηκε σε διάφορες εκκλησίες που βρίσκονται σε περιοχές, όπου η μοναχή είχε αναπτύξει δραστηριότητα, ή σε άλλες που γειτνιάζαν με την Αττική. Τούτο μαρτυρούν λόγου χάρη οι προσωπογραφίες της αγίας στο Ναό της Ζωοδόχου Πηγής στην Παλιαχώρα της Αίγινας το 1610 και στον Άγιο Χαράλαμπο στη Σαλαμίνα, επίσης τον 17ο αιώνα, και αλλού. Από τα ωραία πορτρέτα της Φιλοθέης είναι αυτό του ναού της Σαλαμίνας, όπου η αγία ευλογεί με το δεξί χέρι και κρατάει σταυρό με το αριστερό, φοράει φαιοκόκκινο μοναστικό ράσο και μαύρη καλύπτρα, ενώ το βαθύ βλέμμα της δηλώνει θλίψη και την εγκαρτέρηση του νεομάρτυρα. Φαίνεται πως ένα τέτοιο πορτρέτο υπήρξε το πρότυπο των μεταγενέστερων παραστάσεων της αγίας.

